

**АЛТЕРНАТИВНОТО РЕШАВАНЕ НА СПОРОВЕ
И КОНФЛИКТИ, ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА МЕЖДУКУЛТУРНИТЕ
РАЗЛИЧИЯ И ВЪЗМОЖНИТЕ ИМ ПРИЛОЖЕНИЯ
В ИЗБОРНИТЕ ПРОЦЕСИ**

Мария Мусорлиева

Адвокат-медиатор, Заместник-председател на ЦИК на Република България

Даниела Кънева

Консултант междукултурни комуникации, Хофстеде Инсайтс – САЩ

**ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION,
NAVIGATING INTERCULTURAL DIFFERENCES AND
THEIR IMPACT UPON POLITICAL ELECTION PROCESSES**

Maria Mussorlieva

Attorney-mediator, Vice-Chairperson of Central Election Committee of Bulgaria

Daniela Kaneva

Consultant Intercultural Communications, Hofstede Insights - USA

Abstract: *This report for the first time reviews Alternative Dispute Resolution (ADR) and in particular, using mediation techniques as part of political mediation for the purpose of mitigating crises and conflicts before and during political elections. The authors argue that political mediation is an effective instrument in the election processes due to its capacity to prevent conflicts. At the same time they point that mediation techniques should be congruent with the national mindset (culture) or, otherwise, they would not serve their purpose.*

Key words: *mediation, Alternative Dispute Resolution (ADR), cultural differences, intercultural communications, election process, Hofstede.*

Алтернативното решаване на спорове и конфликти (АРС) намира широко приложение по време на изборни процеси по света. Това не е случайно. АРС и по-специално медиацията неслучайно се нарича наука на бъдещето. Тя отразява най-съвременните начини за постигане на споразумения в най-различни области от живота, политиката, икономиката и др. Практически използването на медиацията би могло да бъде във всички сфери, като няма област, в която тя да не помага.

Какво представлява политическата медиация, и в частност тази, която намира приложение в изборните процеси?

Политическата медиация се различава от медиацията въобще. Бихме могли да изтъкнем няколко по-съществени характеристики на политическата медиация, а именно:

- Тя представлява **посредничество от независима страна** в конфликтна ситуация.
- Посредничеството е способно да сведе до **минимум загубите** в най-широк смисъл при разрешение на конфликти.

- Основната цел на посредничеството се явява **повишаване на ръста на социална справедливост** въобще.
- В контекста на противостоенето между хората при най-различни видове проблеми посредничеството може да се разглежда като оказване на помощ, водене на мирни преговори чрез осъзнаване и отчитане на интересите на всички заинтересувани в конфликта или спора страни, **отчитане интересите както на болшинството, така и на малцинството** в спорни въпроси
- Политическата медиация обезпечавя **ефективно разрешаване на спора или конфликта**.

Посредничеството способства противостоящите страни да се „чуват“, да се поставят по някакъв начин на мястото на другата страна, да съзрат допирните точки в интересите и потребностите си. Посредникът не може да встъпва в конфликта и не може да взема ничия страна. Той е длъжен да запази абсолютно неутрална позиция по време на медиацията.

Важни моменти при подготовката на медиацията се явява доверието и авторитетът на медиатора или групата медиатори. Доверието и авторитетът, както и безпристрастността, трябва да са абсолютно категорични и приети от различните спорещи страни или страни в конфликт.

Неслучайно в централата на ООН в Ню Йорк от края на 90-те години работи Отдел по алтернативни политики. Този отдел работи в тясно сътрудничество с ПРООН (UNDP) [1] по време на политически избори в различни държави, особено в такива, в които има сериозни спорове и конфликти преди провеждането им. Такива примери имаше в бившите съветски републики в Централна Азия, както и в множество държави в Африка.

Алтернативното решаване на спорове и по-специално политическата медиация намират още по-широко приложение в мирно провеждане на избори. APC по време на избори следва да се разглежда като част от политическата медиация.

Когато разглеждаме APC като част от широкия спектър на политическия процес, особено в международен аспект, веднага се налага да отчетем изключителното значение на националните **култури** [2] в него. Основоположникът на научното разбиране за културите, проф.Хеерт Хофстеде, отбелязва, че „Различията в нагласата на груповото мислене са играли роля в историята на нациите, откакто съществуват нации“ [3]. На различни места той изследва често недоглеждания факт за това, че различните теории и практики, насочени към подобряване на живота на хората най-общо казано, са отражение на тясно-културните предпочитания на своите автори – неизбежно носители на **културната нагласа** [4] на своя произход.

Наднационални организации като ООН или ЕС по дефиниция не трябва да бъдат доминирани от никоя национална култура. Въпреки това, те разчитат изцяло на междукulturни комуникации и сътрудничесто, за да функционират.

Както основополагащите документи на Организацията на Обединените Нации, така и нейните политики и практики са продукт на определен начин на мислене, идващ от определен страни. Но в останалия свят от населението на света, тези постулати не са непременно част от вътрешната ценностна система на хората.

Прагматично погледнато, за да сме успешни при медиацията, трябва да отчитаме и принципите, заложи в рамковите документи, но и реалностите при тяхното осъществяване на практика. Кое то пък зависи от националната култура, в чиито условия става този процес.

Да вземем като пример двугодишната програма за развитие [5] на ООН за Киргизката република. Основното ударение в тази програма е върху предотвратяването на спорове и конфликти, отстраняването на корените на конфликтите, като много по-резултатна и миротворческа дейност от потушаването на вече възникнали сблъсъци. В тази насока, най-ефективният инструмент се оказва именно медиацията, изразена като диалог между всички обществени нива.

За развитието и мира от първостепенно значение е съществуването в която и да е държава на легитимно избрана, по демократичен път, от народа, държавна власт – целта на изборите въобще. В този контекст един от ключовите въпроси се явява легитимацията на управлението (на властта въобще).

Споровете и конфликтите в която и да е държава, включително и в мирно време, се отразяват най-вече на системата на държавно управление на всяко едно звено от системата на т.нар. вертикална власт. От своя страна, това води до още по-голямо понижаване на доверието към институциите въобще.

Американският автор Франсис Фукуяма е известен с разработката си за значението на **доверието** [6], което представлява най-ефективната и най-икономична форма на управление на човешки процеси. Но Фукуяма разглежда нациите само като разграничаването „нации с повече vs. нации с по-малко доверие”. Всъщност, доверието на ниво общество се създава, подхранва или изгубва изключително според правилата на националната култура, с всички нейни всеобхватни проявления.

Например, в обществата, чиято култура е егалитарна, съществуват много по-високи нива на доверие между властите и гражданите. За разлика от тях, общества с йерархична нагласа, където съществува голяма дистанция между овластените и обикновените граждани, съществува изконно недоверие между тях. Например, в общества с колективистична нагласа, съчетана със страх от несигурността, се смята, че промяната към по-добро може да стане чрез смяна на субектите на властта и гражданите гласуват, водени от личностни симпатии или моментни обещания. Другаде, при култури, споделящи възгледа за универсални стандарти, както и възприемащи несигурността като нещо положително, гражданите вярват, че промяната става чрез промяна и подобрене на самата системна рамка и гласуват по принцип за политически платформи.

За съжаление, противопоставянето и конфликтите ще нарастват, поне в следващите две години. Такава е прогнозата на различни поделения на организации, които се занимават с политически прогнози. Това се вижда вече във всяка една държава в света, на всички континенти. Конфликтите се засилват правопрпорционално на растящата роля на културните различия и различната степен на развитие между различните културно-социални слоеве: например – разликите в етническите общности на афроамериканци, латиноси, руснаци или китайци в САЩ, етническият центробежен взрив в бивша Югославия, конфликтите между семейни кланове в Италия или между различни етнически групи и кланове в страните от Централна Азия.

Все повече тези конфликтни точки на всички нива така или иначе ще придобиват определен фокус в изборните процеси въобще.

И тук стигаме до основния въпрос:

Как да подходим за ограничаване на конфликтните ситуации по възможно най-ефективен начин?

За да има мир, нормално развитие на която и да е държава, следва да има демократично свободно избрана власт, при всеобщо равно пряко изборително право и при запазване свободата на гласа на всеки един гражданин в строгите рамки на закона в съответните държави.

Но същевременно културният конфликт между „така трябва да бъде” и „така е всъщност” намира непрекъснато отражение в статистическите проучвания на обществените ценностни системи от всички сериозни научно издържани източници.[7]

Човекът и човешката психология са предопределени да разрешават житейските проблеми по възможно най-икономичния начин.

Какво означава това? – С цел икономии, нашата психика предпочита да възприема и оценява околните според предварително изградената в нас **културна нагласа**, а не да се затормозява с въпроси и съмнения какво точно се крие зад дадено поведение. Ето това лежи в основата на всеки културен сблъсък.

За хората, които имат индивидуалистичен начин на мислене, практики като купуването на политически вот изглеждат непоносимо порочни и се интерпретират като корупция на обществото. Но от гледна точка на хората, които живеят в социум, характерен с колективизъм (т.е. естествената склонност да принадлежим към дадена група и тази група да ни дава закрила в замяна на лоялност), това е просто начин обществената машина да функционира.

С това не искаме да оправдаваме подобни екстремни проявления. А искаме да подчертаем необходимостта от културологична грамотност на тези, които са призвани да извършват такова сложна, деликатна и високоотговорна дейност като политическата медиация, за да може тя ефективно да се справя с тези прояви. Очевидна е необходимостта от фина настройка на определени „добри практики”, които са добри в едни културно-социални условия, но не толкова резултатни в друга среда.

Способността да се идентифицират разликите в груповото мислене на ниво национална култура, да се интерпретират правилно поведения, които са по същество многозначни и плод на хилядолетно развитие – това не е даденост. Нещо повече, поради нашия естествен културен уклон (*bias*), интерпретацията на различните от нас хора е **контрантуитивна**. Културната грамотност е познание и изиска специализирано обучение.

Една от определящите разлики в **културната нагласа** на национално ниво е по вектора универсалност vs. партикуларност. Тези термини отразяват най-просто казано степента на наличие на двойни стандарти. Двойни стандарти съществуват навсякъде, във всички общества.

Но в културите, които имат универсалистична нагласа, преобладава тенденцията да се трегират всички хора по един и същи начин, да се прилага еднакъв стандарт. Именно тези култури са авторите на **концепцията за универсалните човешки права**, залегнала в международните документи и в множество национални законодателства.

Обаче, както казахме, има разлика между „което трябва да бъде” и „което е”. Законът е закон, а друго нещо е приложението на този закон. Все още, в редица страни, житейската реалност се отразява в тенденцията партикуларизъм, т.е. прилагането едни стандарти за „нашите” и други стандарти за „другите”.

Разделението и прилагането на двойни стандарти са ключови фактори за наличието или липсата на доверие между различните слоеве на обществото, между овластените субекти и тези, върху които се упражнява властта.

Изборните процеси са един специален момент, в който обществата изправени пред възможността да променят реалността в предпочитаната от тях посока, стават особено чувствителни на тема социална справедливост.

Ето защо по време на избори настроенятията на големи групи хора са благоприятна среда за възникването на спорове и конфликти.

Въз основа на тезите, изложени по-горе, ето няколко основни момента, които трябва да се прилагат при изработването на успешни стратегии за предотвратяване и разрешаване на конфликти:

1. С оглед на всеки възможен конфликт трябва да се осигури независима страна, която да действа повече в качеството си на насочващ консултативен орган, отколкото на арбитър. Само по този начин може да се подсигури доверие и от двете противопоставящи се страни на конфликта.

2. При наличие на международни елементи в даден процес (например, чуждестранни наблюдатели на избори), трябва да осигури квалифицирано обучение по межкултурни комуникации. Така ще се избегне риска от превратно тълкуване на явления и ще се подобри самата ефективност при финансирането на наблюдатели или на миротворчески мисии.

3. В самата философия на стратегията за разрешаване на конфликти трябва да залегне идеята, че предотвратяването е винаги по-ефикасно от потушаването на сблъсъци. Ето защо медиативните институции са инструмента на бъдещето – като единствено подготвени да отчитат интересите както на болшинството, така и на малцинството.

В този смисъл ще дадем някои примери от много полезните и демократични практики в някои от страните от Европейския съюз, като България и Румъния, например:

И в двете държави органите за управление на избори работят в тясно сътрудничество и взаимодействие с органите на Министерството на вътрешните работи, както и с органите на Министерството на външните работи при и по време на избори. Представители на ЦИК от Република България например участват в обученията на съставите на Министерството на вътрешните работи по предотвратяване на потенциални престъпления, по актуализиране на опасностите, свързани с определени негативи като потенциално контролиране на вота, двойно гласуване и др. По същия начин ЦИК участва в обучение на специализирани състави на Министерството на външните работи при и по повод създаване на секции в чужбина, при специфични въпроси, свързани с уседналост, като задължително условие за легитимно право на глас, например. В ЦИК на Република България, пак като пример, винаги има разработени оперативни планове за действие по време на избори, които предвиждат до най-малка подробност възможностите за реакция на ЦИК по време на изборни процеси.

Изпълнителната власт в Република България обикновено съсредоточава в лицето на някой от вицепремиерите координацията и действията на министрите и съответните министерства по време на избори. Предприемат се редица мерки и оперативни планове за действия по време на избори. Вицепремиерите често се канят в централния изборен орган като независим орган по управление на изборите и за координиране на съответни действия между ЦИК и различните министерства.

В заключение, искаме да очертаем главното и непосредствено предизвикателство пред съвременните общества – без изключение и независимо от тяхното политическа система, икономическо равнище или технологично ниво. Става дума за **социалната справедливост** – една тема, която е водеща в момента във всички измерения на общественото мнение: на Запад, Изток, Север и Юг, в богати и бедни страни, в развити или развиващи се общества.

С развитието на информационните технологии, хората са по-информирани, както и все по-манипулативно информирани. Социалните различия стават прозрачно видими за всички. Сравненията между „това, което е” и „това, което би трябвало да бъде”,

стават болезнено ясни. Усещането за социална справедливост или нейната липса става определящ фактор за предпочитанията и за политическия вот на огромни групи хора.

Именно това лежи в основата на нарастващ брой обществени феномени [8], които разтърсиха обществата по целия свят, като например: Окупирай Уолстрийт, Анонимните, анти-глобализационното движение, радикализационните процеси сред мюсюлманската младеж (в и извън мюсюлманските страни), ТЗМ, както и традиционните движения в защита на правата на малцинствата като правата на ЛГБТ, Защита на Черния Живот, и др. [8]

През последните две години заостреното усещане за социална справедливост поднесе редица шокови изненади за традиционната политическа класа – като Брекзит, възходът на дясно-крайните движения в Европа, явлението Доналд Тръмп в САЩ. Става все по-ясно, че динамичните промени на съвременните общества налагат активно търсене на алтернативни подходи за разрешаване на проблеми.

По думите на проф. Хофстеде:

„Оцеляването на човечеството ще зависи в най-широка степен от способността на хора, мислещи по различен начин, да действат заедно“ [9].

Литература / пояснения:

1. ПРООН / UNDP – Програмата за Развитие на Обединените Нации е глобалната мрежа на ООН за развитие на човечеството; тя предоставя експертна помощ, обучение и материална помощ на различните страни по света, особено на по-малко развитите, с цел да помогне на обществата да изградят по-добър живот за техните граждани.
2. Култура: тук и по-нататък, терминът култура се употребява в неговия смисъл от социалната психология, накратко казано „колективното програмиране на общественото съзнание, което отличава членовете на една социална група от друга“ (проф.Хеерт Хофстеде, Проявления на Културата, 2001).
3. Хофстеде, Х., Хофстеде Х-Я., Минков, М: „Култури и организации“, 2010 г.
4. Културна нагласа (mindset): този термин обозначава целия комплекс от ценности, предпочитания, поведенчески рамки и социални конвенции, които представляват преобладаващата тенденция на груповото мислене на национално ниво.
5. „Анализ на мира и развитието“: програма на ООН за Киргизката република (2008 – 2009 г.).
6. Фукуяма, Фр. „Доверие: социални ценности и изграждане на просперитет“ (Trust: Social Virtues and Creation of Prosperity (1995).
7. Само няколко примера: WWS (World Value Survey), Pew Research Centre, GLOBE.
8. Occupy Wallstreet, Anonymous United; TZM – The Zetgeist Movement; Black Lives Matter.
9. Хофстеде, Х. „Последиците от Културата“ 1980 г.

Мария Мусорлиева – адвокат-медиатор, член на Софийска адвокатска колегия от 1992 г., дългогодишен главен секретар на Българска лига за защита правата на човека, акредитирана чрез Международната си федерация към ООН и Съвета на Европа, два мандата член на Дисциплинарния съд при Висшия адвокатски съвет на Република България, член от 2009 г. на ЦИК на Република България, два поредни мандата зам.председател на ЦИК 2011-2014, и от 2014 до момента*

* В настоящата публикация, адвокат-медиатор Мария Мусорлиева участва в лично качество, като по никакъв начин не ангажира ЦИК с изразените тук мнения и разработки.

Даниела Кънева – консултант по глобален бизнес и межкултурни комуникации, сертифициран от Хофстеде Център – Хелзинки, главен консултант на Хофстеде Инсайтс за Калифорния, САЩ; член на СИЕТАР САЩ – Американският Съюз на Межкултурните Консултанти; акредитиран гост-лектор по межкултурни комуникации към Софийския университет „Св. Климент Охридски“, катедра „Класически Изток“